

Değini: Güney Doğu Anadolu'daki çatom'larda Kadınların Deneyimi-Madunu Konuş(ama)mak

.....

Mutlu BİNARK

Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo TV ve Sinema Bölümü

Sunum

Bu yazı Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında bölgede açılan çok Amaçlı Toplum Merkezleri ile bu merkezlere devam eden kadınlar ile ilgili ve katılımcı gözlem tekniği ile elde edilen "ÇATOM'daki deneyimlere ilişkin temasının" bir yandan iletimini diğer yandan da bu iletme ediminin (ya da çabasının) kendisinin olanaksızlığını paylaşmayı amaçlıyor

... / ...

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin "Sosyal Eylem Planı" (1992) kapsamında ilk olarak 1995 yılında Ş.Urfa'nın bir gecekondu mahallesi olan Yakubbiye'de pilot uygulama olarak açılan Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM), halihazırda GAP kapsamındaki dokuz ilde yirmisekiz adet mevcut. ÇATOM'larda kadınlara yönelik verilen temel bilgisayar kursu eğitimi ve bu eğitimin kadın istihdamındaki rolünü konu edinen araştırmam kapsamında, Ş.Urfa Merkez (Yakubbiye) ÇATOM ve Siverek-Urfa ÇATOM'a alan araştırması için 14-19 Mayıs 2004 tarihleri arasında gitmiş bulunmaktayım. Ankara'dan GAP İdaresi Başkanlığından ÇATOM'lar ile ilgili genel bilgi ve burada verilen eğitimler ile eğitime katılan kadınların sosyo-ekonomik statüleri, yaşları gibi temel verileri önceden edinmiştim. ÇATOM'lar GAP Bölgesinde kent merkezlerinin çeperinde yaşayan özellikle toplumsal olarak riskli olarak addedilen yoksul ve yoksun mahallelerinde açılmıştır. Bu mahallelerde yaşayan 14 yaş ve üzeri kadın nüfusa yönelik çeşitli etkinlikleri gerçekleştiren ÇATOM'ların amacını GAP Bölge İdaresi Başkanlığı şu şekilde tanımlanmaktadır:

"... i) kadınların sorunlarının farkına varmalarına, tanımlamalarına ve çözümü için inisiyatif kullanabilmelerine fırsat yaratmak; ii) kadınların kamusal hizmetlerden daha fazla yararlanabilmelerini ve kamusal alana daha fazla katılımlarını sağlamak; iii) kadın istihdamını ve kadın girişimciliğini artırmak; iv) kadını güçlendirerek cinsiyet dengeli kalkınma sürecini başlatmak; v) ve bu yolla yerel koşullara uygun, katılımcı toplum kalkınması temelli, tekrarlanabilir model ya da modeller geliştirmektir."

ÇATOM'larda aşağıda belirtilen ana başlıklar altında çeşitli kendini geliştirme programları uygulanmaktadır:

1. Eğitim Programları: Okuma-yazma, medeni hukuk ve yasal haklar, ev ekonomisi ve beslenme, anne eğitimi, bilgisayar, öğrenci destek programları vb.

2. Sağlık Programları: Hijyen, çevre temizliği, anne-çocuk sağlığı, genel sağlık vb. konularda eğitim programları; kısmi poliklinik ve gezici sağlık hizmetleri; sağlık taraması, aşı kampanyaları vb.

3. Yönetime Katılım Kapasitesini Geliştirici Programlar: Katılımcıların kendi aralarında seçtikleri beş ya da yedi temsilciden oluşan ÇATOM kurulları tarafından yönetilmesine yönelik kapasite geliştirme programları.

4. Gelir Getirici ve Kadın İstihdamını/Girişimciliğini Destekleyici Programlar:

¹ <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Frames/fr21.html>

i) Meslek kazandırıcı ve gelir getirici alanlarda becerilerin geliştirilmesine yönelik eğitim programları (el sanatları, trikotaj, biçki-dikiş, nakış, mefruşat, keçe işleme, taş işleme, gümüş işleme, tekstil, yöresel bebek, hediyeelik eşya, kumaş boyama, kuaförlük, estetisyenlik meslek edindirme programı vb.); ii) kadın girişimciliğinin desteklemesi için iş kurmaya yönelik girişimcilik eğitimi ve iş kuranlara mikro kredi desteğinin sağlanması yardımcı olunması, danışmanlık desteği sağlanması; iii) pazarlama-satışa yönelik etkinlikler (sergi, fuar, vb.).

5. Okul Öncesi Eğitim Programları: Özellikle ÇATOM'a kadınların katılımını ve devamını arttırmak ve çocukların temel eğitime hazırlanmasına destek sağlamak için 4-6 yaş grubuna yönelik çocuk eğitimi.

6. Çocuk Okuma Odaları: 4-6 ve 7-14 yaş grubu çocuklara yönelik olarak grup, okul öncesi ve açık kapı programları.

7. Sosyal Destek Programları: ÇATOM'lar buldukları kasaba, köy ve mahallelerde, kamu, yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşları ile özel firma ve bireyler tarafından sağlanan sosyal hizmetlere halkın ulaşabilmesi için destekleyici aracılık işlevi üstlenmiştir. ÇATOM'larda halkın yeşil kart sahibi olması, kimliği olmayanlara nüfus cüzdanı çıkarılarak nüfusa kayıt işlemlerinin yapılması, resmi nikah yapılması, ihtiyacı olanlara aynı/nakdi sosyal yardım sağlanması, ağırlıklı olarak kız çocukları olmak üzere YİBO ve açık öğretime çocukların yönlendirilmesi, çoğunluğu kız olmak üzere yoksul öğrencilere eğitim bursu verilmesi, toplu sünnet töreni yapılması, tekerlekli sandalye temini vb. konularda da çalışmalar yürütülmektedir.

8. Kültürel-Sosyal Etkinlikler: ÇATOM'lar tarafından düzenlenen kültürel-sosyal etkinlikler arasında katılımcılar tarafından hazırlanan tiyatro gösterileri, seminer, sergi, etkileşim toplantılarına katılım, sinema, tiyatro Dünya Kadınlar Günü, Anneler Günü kutlamaları, gezi ve piknik, evre koruma ve ağaçlandırma vb. etkinlikler bulunmaktadır.²

GAP İdaresi Başkanlığından elde edilen belgelere dayanarak, ÇATOM'larda gerçekleştiren eğitim ve etkinlikleri yukarıdaki maddeler ile tanımlamak mümkün. Ancak, ÇATOM'larda çalışan toplum merkezi görevlileri ile merkeze devam eden kadınların ve genç kızların kurduğu ilişkiye ve ortama bakılınca, ÇATOM'ların kişisel beceriyi geliştirmeyi temel alan eğitimlerinin ve kadın istihdamının sağlanması işlemlerinden önce, gündelik yaşam içerisinde ataerkil kültürel örüntülerin ve pratiklerin kendini yeniden üretiminde, bu akışa ve kurgulanışa karşı zamanın kıyasında köşesinde kalan bir durak olma işlevi gördüğünü de söylemek olası.

ÇATOM'larda kurulan kadınlara yönelik ve onlar için alan deneyiminin aktarılmasının, sadece toplumsal, kültürel ve zihinsel "mesafe" nedeni ile iyice

² <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Frames/fr21.html>

"öteki(leştirilen)" Güneydoğu ve Doğu Anadolu'daki kadınlar için değil, Ankara'da, İstanbul'da, Muğla'da ya da Trabzon'da yaşayan kadınların nefes -alanı- darlığı için de önemli olduğunu düşünüyorum. Kolektif belleklerimizde görece bize en uzakta olan en mağdur konumda konumlandırılır. Oysa en yakınımızda da dillen(e)meyen, konuş(a)mayan ezilme ve yoks(a)yma pratikleri gerçekleşmektedir. Bu olgunun farkında olarak tekrar Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki kurulan ÇATOM'lar ve buradaki kadın alanına bakacak olursak, bu merkezlere devam eden kadınların ilk olarak kendilerine ait bir zamanı elde ettiklerini görürüz: Evin ve ailenin gündelik ev içi üretim işleyişinden "dışarı" çıkarak, ama mahallenin sınırlarının da dışına çıkmadığı için "namusa ilişkin dedikodu üretim mekanizmalarını" da geçersiz kılarak biçki-dikiş, okuma-yazma, çocuk gelişim vb. kişisel gelişim kurslarına devam ederek diğer kadınlar ile birlikte onlar için kurulu "kadınlara mahsus" bu mekanda bir araya gelme ve kadınlık bilgisini-deneyimini paylaşma zamanı.

Bu kadınlık bilgisinin paylaşımın nasıl gerçekleştiğini Urfa Yakubbiye ÇATOM'a devam eden genç kızlara sordüğümüzde "bize" anlatırlar. Örneğin, 14 yaşındaki A.B. ÇATOM ile ilgili kendi yaşam anlatısı şu şekilde anlatıyor: "Boyum uzun olduğu için ailem okuldan aldı. Burada II. Kademe okuma belgesi alacağım. Biçki-dikiş ve el sanatları kurslarını da bitirdim. Çevreden dolayı ailem dışarıda çalışmama izin vermiyor. ÇATOM'a ise rahat geliyorum. Burada öğretmen [yöneticiyi kastediyor] ve öğrenciler arkadaş gibiler. Keşke Cumartesi, Pazar günü de açık olsa. Pazartesi sabırsızlıkla bekliyoruz. Şimdi kuaförlük ve folklor kursu olsun istiyorum. Bilgisayarı kendi kendime açmayı kapamayı bir de resim çizmeyi öğrendim. Ders aralarında burada hep birlikte sohbet ediyoruz. Evden getirdiğimiz yemeği yiyoruz. Buranın temizliğini de biz yapıyoruz. Sahipleniyoruz burayı... Buraya gelince etrafı tanıyoruz. Aileler ayıptır diye dışarı bırakmıyor; ama pamuğa yolluyor. Şimdi ÇATOM'a gelmeme ailem iyi bakıyor, karışmıyor." Bu anlatıyı konumlandırabilmek için Urfa'nın Yakubbiye mahallesindeki gündelik yaşamı biraz daha iyi tanımak gerekli: Mahalle Urfa'nın bir varoşu. Mahallenin erkekleri sıvacılık, kalıpcılık, seyyar satıcılık ve mevsimlik işçilik ile evlerinin geçimlerini temin ederken; kadınlar ise eve bağlı. Kız çocukların okula devam etmeleri "çevre ne der?" yargısı ile aileler tarafından engellenirken, erkek çocukların ise devam ettikleri ilköğretim ve lise düzeyindeki öğrenim başarı durumları da iç açıcı değil. ÇATOM sorumlusu Neslihan Kılıç'a göre. ÇATOM 'da ilk kez 2004 Bahar'ında 64 kadını ve daha sonra çocuklarını kent merkezde sinema salonunda ücretsiz olarak film izlemeye götürmüşler: "Nerdesin Firuze?" ve "Sürüsüne Bereket". ÇATOM'lara devam eden kadınlara yönelik gezi etkinliklerinin de düzenlendiğini belirtelim bu noktada. Yakubbiye Mahallesi Urfa'nın yerli ve yabancı turist spotu olan Balıklı Göl'ün arkasındaki tepede kurulu. Ancak, ÇATOM tarafından düzenlenen gezi ile genç kızlar ve kadınlar bu tarihi mekanı görme olanağına kavuşabiliyorlar. Siverek ÇATOM'un yardımcı görevlisi Canan Çavan, merkezde 5 ile 6 yaş arasındaki çocuklara hizmet veren ana sınıfının öğretmenliğini yapmakta. O da çoğu ÇATOM sorumlusu gibi sözleşmeli. Tıpkı kursiyer kadınlar gibi onun da nefes alanını ÇATOM temin ediyor. Onun için ÇATOM'da çalışmak hem ekonomik hem de toplumsal bir güçlendirme. O da ÇATOM'un

Cumartesi ve Pazar günleri dahil haftanın yedi günü açık olmasından yana. Onun anlatımı ile, Eski Siverek'in bir biri ardına yeni Siverek'te yükselen apartman katlarının ardında sıkışmış kalmışlığına tezat bir biçimde Ova Siverek-Diyarbakır yolunda uzanıp giderken Siverek'de kadınların yaşamı ise evin oturma odaları ile mutfaqları arasında dokunan mekiklerde toplanan bol kahveli, çaylı, çiğ köfteli ve sigara dumanlı kadın günlerinde ve bir de sıkıntı dağıtmak için çıkılıp çıkılıp hemen içeri girilen balkonlarda geçip gider. Siverek'te kadınların tek başlarına gidip oturabilecekleri çay bahçesi gibi bir kamusal alanın olmadığını da ekleyelim.

ÇATOM'lara devam eden kadınların istihdam sorunu ile ilgili anlattıklarına bakılacak olursa, eğitim programlarının sonunda iş bulma olanağı ailenin "dışarıya" ilişkin koyduğu sınırdan dolayı zaten baştan ortadan kalkmakta. O zaman bu kadınların ÇATOM'a devam etmesi niye onlar için gerekli ve önemli? Tekrar Yakubbiye mahallesindeki ÇATOM'a devam eden genç kızlardan 16 yaşındaki N.Y.in açıklamasına bakalım: "Üç yıldır geliyorum. Annem geldi, ziyaret etti. Ondan sonra izin verdiler. II. Kademe Eğitim Sertifikası alacağım. Buraya geldim gözüm açıldı... ÇATOM kuruluna seçildim. 8 Mart Dünya Kadınlar Gününde A.B. ile birlikte Ş. Urfa Kültür Merkezinde konuşma yaptım ÇATOM kızları adına"

101

"ÇATOM kızları" şeklinde bir tanımlama, bu merkezlere devam eden kadınların ortak bir kadınlık deneyimi ve bilgisini paylaştıklarını göstermekte. Ayrıca "nefes alınacak bir yer" olarak gerek yöneticiler gerekse kadın kursiyerler tarafından ÇATOM'ların tanımlanması da ÇATOM'daki kadın deneyiminin ataerkil pratikler ve örüntüler içinde kadınlar için önemine işaret etmekte. Ancak araştırmacının tam da bu deneyimi aktarma işlemi, madunun kendi adına konuşamama olarak tanımlanan durumuna denk düşmekte. Çünkü madunlar siyasal, toplumsal ve kültürel söylem üretme araçlarından yoksundur (Erdoğan 2001:18). İktidar sahipleri ve madunlar arasındaki farkı sadece sınıfsal konum ve üretim araçlarına sahiplik işaretlememektedir. Kültürel hiyerarşilerin dizgesi içinde sahip olunan kültürel sermaye ve söylemi üretme, dolaşıma sokma gücü de toplumsal farkı cisimleştirmektedir (Erdoğan 2002: 41). Üstelik madunların araştırmacıya konuşma ve onun kayıtlaması üzerinden aktarıma edimi sırasında söylemediklerinin ve söyleyemeyecek olduklarının da farkında olmak gerekmektedir (Erdoğan 2001:19). Necmi Erdoğan'ın deyişi ile, "Sessizliği veya suskunluğu "ölçmek" yoksul/madun öznelerinin, kendi dili olmayan veya "devralınmış" bir dille konuşanların söyleminin analizinde bilhassa önemlidir" (19).

Gayatri Chakravorty Spivak'ın "Madun'un Konuşamayacağı" konusundaki tezi, mevcut iktidar ilişkileri tarafından toplumun merkezi dışındakilerinin sürekli olarak nasıl dışarıda konumlandırıldıklarını, marjinalleştirildiklerini ve marjinallerin söylemin gücüne de başvurmaktan nasıl yoksun bırakıldıklarını açıklar. Spivak, 1926 yılında Kalküta'da kendini asan Bhubaneswari Bhaduri adlı genç bir Hintli kadının intihar edimi üzerinden Hint toplumunda bir kadının bedeni aracılığı ile kendi sözünü dile getirmeye çabasını toplumsal bir metin olarak okur ve "ötekinin" tarihini okuma ediminde ötekinin gerçekte konuşup konuşmadığı sorusunu yanıt-

lar. Hint toplumunda Bhubaneswari'nin intiharı normalde gayri meşru hamilelik zannı ile etiketlenecek olmasına rağmen, Bhubaneswari'nin intihar ettiği zaman özellikle regl görmesi bu olası nedenin ortadan kaldırılmasını sağlar. Olaydan çok sonra, Bhubaneswari'nin intihar nedeninin Hindistan'ın bağımsızlığı için mücadele veren bir gruba üye olması ile ilgili olduğu ortaya çıkar. Bhubaneswari kendisine verilen bir siyasi suikast görevini yerine getiremeyeceği ve devrimci örgütün kendisine olan güvenini sarsmamak için intihar etmiştir. Spivak, "madun konuşamaz" derken Bhubaneswari'nin intihar olayını örnek göstererek Hint milliyetçiliği, devrimci söylemler ve ataerki arasındaki mücadelede bir kadın eylemcinin intihar etmesinin onun kendini temsil etmesi ile sonuçlanmadığını ve madunun kendini ancak bu şekilde konumlandırın güç ilişkilerini değiştirebilirse konuşabileceğini belirtir (Spivak 1995:287-308). Spivak'ın kendisi de Bhubaneswari'nin intihar eyleminin nasıl bir bağlamda gerçekleştiğini çözümleyerek aslında onu(n metnini) yeniden yazdığına dikkat çeker:

"...O özellikle benimle konuşmaya çalışmıyordu. Ben onu temsil ediyordum ve yeniden yazıyordum. Bir ölçüye kadar, onun okunması için onu yazıyordum ve kesinlikle ona bir ses verdiğimi iddia etmiyordum. Öyleyse, ona ses vermiş gibi okunuyorsam, beni dinleyen Batılı feminist dinleyici ile Üçüncü Dünyalı bilgi verici olarak işaretlenmiş kendim arasında hala bir tür konumlama işlemi var demektir. Madunların metinleri ile ne yaptığımız daha çok bizim nerede durduğumuza bağlıdır" (Spivak 1990:57).

Spivak'ın kendisine ve Üçüncü Dünya kadınlarının durumlarını çözümleme iddiasını taşıyan feminist araştırmacılara yönelttiği eleştiri bu noktadan itibaren feminist araştırmacıyı tarihsel olarak dilsizleştirilmiş kadın özneler adına konuşma çabasından, bugüne kadar kendilerini ayrıcalıklı kadın özneler olarak konumlandırın mekanizmaların farkına varmaya yönlendirir. Spivak'ın deyişi ile bu işlem bir "unlearning"dir (1988:295).

Toplumsal anlatıları ve kültürel söylemi üretmeye katılabilmeleri nedeni ile ayrıcalıklı olan kadın araştırmacılar ile madun kadınlar arasındaki temas birbirlerinin yaşam anlatılarını kavramaya çalışmak ile mümkün. Bu bir anlamda da Spivak'ın ayrıcalıklı kadın araştırmacılar için önerdiği, o güne kadar elde ettikleri olan toplumsal ve kültürel birikimlerini öğrenmeme veya yerinden etme demek. Aynur İlyasoğlu da "Farklı toplumsal yaşantı alanlarından kadınların da birbirleri karşısındaki güç, bağımlılık, destek, ezme-ezilme ilişkilerinin içsel karmaşık mantığını da gene yaşam anlatıları içinden görebilme imkanı ile karşı karşıyayız" (2001:20) demektedir. ÇATOM'larda kadın katılımcılara verilen eğitimi, kurs arasında verilen dinlenme aralarındaki sohbetleri ve kadın yöneticilerin kursiyerlerle yaptığı konuşmaları gözlemlerken, hem kadın araştırmacı olarak onların yaşam anlatılarını kurabilme gücüne sahip olduğumun hem de bu gücün kadınları ve yaşamlarını baskılayan ataerkinden ne kadar farklı olduğunun sorgulanması gerektiğinin ayırdına vardım. ÇATOM'larda yaşanan kadın deneyiminde anlatılmayanların neler olduğu sorusu zihnime takılı kaldı. Onların yaşam anlatılarını konuştukları kadarı ile toplayıp

Ankara'ya dönmüştüm. Ayrıca Ankara'dan birden bire çıkıp gelen araştırmacı olarak "benim" temas ettiğim kadınların yaşamındaki izlerim neler olacaktı? İletişimimiz ne kadar devam edecekti? Onların yaşam anlatıları üzerine yazılan bu yazıyı okuma şansları olacak mıydı? Okurlarsa ne türe tepkiler vereceklerdi? Onları bu yazıda konuş(ama)ma ediminin eksiklerini ve/ya fazlalarını nasıl söyleyeceklerdi? Tüm bu sorular benzeri alan çalışmaları içinde saklı kalacak ve saklı kalmalı. Bu yazı kapsamında son olarak, ÇATOM'ların bölgedeki kadınlar ve farklı diğer kadınların yaşamlarındaki ataerkil örüntü ve değerlerce ezilmelerine karşı nasıl karşı durulabilir sorunu için kendi ürettiği yapılanma ile mikro bir çözüm olabileceği gerçeği iyi değerlendirilmesi gereken bir uygulama olduğu düşünülmektedir. Ancak, bir de mahallenin sınırlarının dışına çıkılmamasından kaynaklanan "sınırlı" dönüştürüm gücünün açmazları üzerinde de durulmalıdır. Bunların üzerinde duracak araştırmacı, kendi konumunun da sürekli farkında olmalıdır.

Yararlanılan Kaynaklar:

Düzkan, A. (2001) "Bu İş Bu Memlekette Nasıl Olacak?" **Yerli Bir Feminizme Doğru**. Der. Aynur İlyasoğlu ve Necla Akgökçe. İstanbul: Sel. 39-51.

Erdoğan, N. (2001) "Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar" **Toplum ve Bilim** 5:89, 7-21.

Erdoğan, N. (2002) "Yok-sanma: Yoksulluk-Maduniyet ve "Fark Yaraları" **Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**. Der. Necmi Erdoğan. İstanbul:Der. 33-64.

İlyasoğlu, A. (2001) "Kadınların Yaşam Tarihi Anlatılarına Kadın Çalışmaları Alanından Bir Bakış" **Yerli Bir Feminizme Doğru**. Der. Aynur İlyasoğlu ve Necla Akgökçe. İstanbul: Sel. 15-37.

Spivak, G.C. (1988) "Can the Subaltern Speak?" **Marxism and the Interpretation of Culture**. Der. Cary Nelson ve Lawrence Grossberg. Chicago. University of Illinois Press. 271-313.

Spivak, G.C. (1990) "The Problem of Cultural Self-representation" **The Post-colonial Critic: Interviews, Strategies and Dialogues**. Der. Sarah Harasym. New York: Routledge. 50-58.

Spivak, G.C. (1995) "Subaltern Talk: Interview with the Editors" **Selected Works of Gayatri Chakravorty Spivak**. Der. Donna Landry ve Gerald Mac Lean. New York: Routledge. 287-308.